

színhészek ritka átéléssel eljátszották. (Az már csak a krónikás külön szerencséje, hogy láthatta az előadást.)

Az író „újraírta” Szophoklész egyik elveszett tragédiáját, amelynek cselekményét a fennmaradt töredékeken kívül Ovidius feldolgozásából is ismerhetjük. *A Három madár* azonban nem rekonstrukció, nem archaizáló ujjgyakorlat vagy a klasszikusnak állított emlékmű, de nem is mitológiai motívumokra épülő „posztmodern” katyvasz, hanem megrázó és éretten poétikus modern dráma, modernkedés nélkül, klasszikus tragédiai súllyal. Jelenetei feszesek; mondatai korszerűek és veretesek egy-szerre, költőiségük magától értetődő. Szép metaforák, hol robusztus, hol játékosan könnyed verselés. A mai szavak használata, a nyelvi sokszínűség sehol nem hatásrombolóan anakronisztikus.

A történet röviden: Téreusz trák király szerelmes Pandion athéni uralkodó lányába, Philomélába. Legtitkosabb álmát érzi beteljesülni, amikor Pandion - hálából, amiért városát megmentette - neki ajánlja lánya kezét. Csak hogy félreértés történt: az imádott lány nővéréről, Proknéről van szó. Téreusz becsülettel magába fojtja vágyait, és éveken át zokszó nélkül él azzal, akit nem szeret (fiuk is születik, Itisz), mígnem egyszer - épp Prokné kérésére - kénytelen útra kelni, hogy elhozza Philomélát a nővéréhez. A hazaúton nem tudja türtőztetni magát. megváll-

ja szerelmét a lánynak, majd leteperi, megerőszkolja. Ezután félelmében kivágja Philoméla nyelvét, őt magát sziklabörtönbe zárja, aztán halálhírért költi, de titokban el-eljár hozzá, és megpróbálja kiengesztelni. Philoméla levelet küld a nővérének; az, mikor rátalál meggyalázott, megcsönkített testvére, hazaviszi, és szörnyű bosszút eszel ki. Megöli fiát, az ötéves Itiszt, és a húsából készült pástétomot megeteti férjével, a gyermek apjával. A bűnös és a két bosszúálló nővér madárrá változik; a lányait aggódva kereső ősz Pandion tanácstalanul nézi az eget.

A rendező londoni színházakban szokatlan precizitással és invencióval állította színre, a „vegyes” (fekete és fehér bőrű színészekből álló) társulat érzékenyen, szépen, erőteljes jelenléttel játssza a darabot. A tragédia a lelkekben zajlik, sem külsőséges színészi eszközök, sem naturálishan ábrázolt borzalmak nem „segítik” a hatást. Nagyobb színházban nem működne az a fegyelmezett, lefojtott, szinte teljesen gesztus nélküli mikroexpresszivitás, amely a rezzenéstelen arc, a meg sem rebbenő tekintet mögött hurrikánokat érzékeltet anélkül, hogy a színész folyton „megmutatná” az érzéseit, „kifelé fordítaná” a lelkét.

A kórus a négy főszereplőtől eltérő stílusban játszik: néhol együttérzőn csipognak, többnyire azonban kajánul káromnak a fekete ruhás alakok. akik az előadás

legnagyobb részében csak afféle polcokon gubbasztanak.

A felfokozott intimitás szinte elviselhetetlenné válik, amikor Téreusz az elé tállalt pástétomot (saját fia húsát!) előbb lassan kóstolgatja, majd egyre jóízűbben mohóbban falja. Egy-egy kis falat a szája szélén marad, vagy ruhájára pottyan, olyankor azt takarékos-falánk módon ujjával fölcippenti. Egyszer-egyszer megroppan valami a foga alatt. Végül még a tányért is gondosan kitörli. Es - igen - ebben a csöpp kis térben a szagok elől sem lehet elmenekülni; hiába tudjuk, hogy a színész nem azt eszi, amit *odaképzelnék*, hanem a kellékes előkészítette *élelmiszert* fogyaszt, azért az orrunkban mégiscsak *hús* szagát érezzük (és nem számít, hogy ez itt marha, sertés vagy borjú).

Ez volt az egyik leghatásosabb - legfájdalmasabb - pillanat, amit színházban valaha átéltem. De csakis azért működhetett így, mert a lenyűgöző erejű játék kezdettől fogva tartott, mert a színészek jelenléte eltéphetetlenné tette a néző és a drámai események közti kapcsolatot.

Sokat panaszkodunk, hogy a „komoly” színház kis stúdiókba szorul. Hát ha nem is ez a legnagyobb veszély, amely művészetünket fenyegeti?

UPOR LÁSZLÓ

ANDREA VALEAN-GORAN STEFANOVSKI-NENAD PROKIC KELET-EURÓPÁRÓL

90-es évek: illúziók és realitás

Az összeállítás - amely a Theater heute 2000. júniusi számában jelent meg - három kelet-európai színházi embert szólaltat meg az elmúlt évtized általános, illetve kulturális-színházi benyomásairól. Hármójuk közül Andrea Valean fiatal román drámaíró, akinek Ha fütyülni akarok, fütyülök című színdarabját a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház román tagozata mutatta be; ez az előadás került a Bonni Biennale műsorára. Goran Stefanovski ismert jugoszláv drámaíró, akinek Hotel Európa című nagy sikerű művét 2000-ben a Bécsi Ünnepi Hetekkel közös vállalkozásban mutatták be; Nenad Prokić pedig drámaíró, és a belgrádi BITEF fesztivál vezetője.

KÉRLEK, NYELJ EL!

Amikor még egészen kicsi voltam, Európa titokzatos ország volt számomra, ahol Tobleronét kapni, és rágógumit minden lehető színben, még olyat is, amelyk elolvad a szájban. Mindezt egy szomszédunktól tudtam, aki évente egyszer kis csomagot kapott „odaátról”, gyönyörűen csomagoltat, jó szagút. És mialatt mi öten, gyerekek megosztottunk egy darab Tobleronén - azt hiszik, ez lehetetlen?, én egyszer hat részre osztottam egy darabkát -, terveket kovácsoltunk Európának, a csokoládé és a rágógumi királyságának meghódítására. Számunkra kissé homályos volt, miért nem tartozunk mi is ehhez az Európához, holott az iskolában azt tanultuk, hogy földrajzi szempontból mi is a részei vagyunk.

Később, amikor a rágógumi helyébe a farmernadrág lépett - ame-

lyen sajnos nem lehetett megosztotni -, az iskolában azt tanultam, hogy az én országom volt a keresztény világ utolsó bástyája, amely egész Európát védte a török inváziótól. Erre nagyon büszke voltam. Az iskolában ezenkívül azt is megtanultam, hogy abban a „másik” Európában a burzsoázia uralkodik. A burzsoáziánál semmi sem volt veszélyesebb és romlottabb - ezért nekünk ott semmi keresnivalónk, mint ahogy nekik sincs keresnivalójuk nálunk. Ha mégis eljönnek hozzánk, csak azért teszik, hogy kémkedjenek. Ennélfogva ébernek kell lennünk. És a farmernadrág, a rágógumi és a csokoládé sem nem egészséges, sem nem hasznos - nálunk semmi szükség az ilyesmire. Hódítási terveink ennek ellenére megmaradtak; hiszen talán éppen ez az Európa tehet üres hűtőszekrényeinkről, hideg lakásainkról...

Még később, a gimnázium első évében néhány barátommal a szünidőben európai utazást tettünk. Hogy hogyan? Könyvekkel. Művészeti és képeskönyvekkel, térképekkel és szótárokkal. Ma elmondhatom, hogy életem legizgalmasabb utazása volt. Képzőművészen nem szenvedtünk hiányt, és jobb programunk amúgy nem akadt. A tévéműsor naponta másfél óráig tartott, s abból is egy órát Ceaușescu vett igénybe. Es ha a könyvesboltban egy jó könyvet akartunk venni, meg kellett vesztegetni az eladókat.

Azután jött '89 decembere. Kimentem az utcára, hogy felszabadítsam magunkat. Tizenhét éves voltam, nem tudtam pontosan, hogy ez mit jelent, de akár a sok ezer fiatal az utcákon, én is készen voltam rá, hogy meghaljak a szabadságért. Ezekben a napokban hősök lettek belőlünk, Európa csodálattal nézett ránk. Mindenhonnan jöttek a segélyszállítmányok, gyógyszerrel, ruhákkal,

Andrea Valean: *Ha fűtyülni akarok, fűtyülök*

voltunk. A harcok előtti Románia képe még nagyon élénken élt bennünk. Többet szenvedtünk, mint a többi ország, kegyetlen forradalom állt mögöttünk, most aztán gazdag jutalomban lesz részünk, nem igaz? Európa magához ölel bennünket, bekötözi sebeinket, és gondoskodik rólunk. Így gondolkodtunk akkoriban. Megszoktuk, hogy valaki gondoskodik rólunk. Ha nem Sztálin, akkor Ceaușescu. És ami nekik sikerült, Európának is sikerülni fog.

Aztán fokozatosan csökkent ez az eufória. Erőszakos összeütközésekre került sor románok és magyarok között. És aztán megérkeztek Bukarestbe a bányászok.

Európa pedig már nem ölelt magához. Már nem érdemeltük meg. Más volt az értékrendszerünk, zavarodottak voltunk, és nem tudtuk, mi a demokrácia. „Hogy felejthették el mindössze negyvenöt év agyimosás után, hogyan kell demokratikusan viselkedni! - pörölt velünk Európa. - És ez a forradalom sem volt egészen hiteles... különben is loptok az üzletekben, megeszitek a hatyúkat. Lassan felhagynátok velem, hogy vízumokat kérjetek tőlünk.”

A sorban, amelyben románok százaival álltam vízumért az egyik nyugati követség előtt, a vakító napfényben egy csodálatos kék bálnát láttam. Behunytam a szemem, és arra gondoltam: a fáradtság teszi. Már negyvenöt órája álltam ott. Amikor kinyitottam a szemem, a bálna még mindig ott úszott, nyugodtan, fenségesen. Mellette egy meghatározhatatlan színű kis hal iparkodott, hogy ne maradjon le mellőle, és felkeltse a figyelmét.

A hal: Kérlek, bálna, nyelj el engem!

A bálna: Azt te nem érdemled meg.

A hal: Nagyon kérlek... meg fogom emberelni magam.

A bálna: Jaj, hagyd már abba! Már lenyeltem néhányotokat, és látod (csuklik egyet), hogy megfeküdték a gyomromat.

A párbeszéd azzal ért véget, hogy kijött egy követségi alkalmazott, és közölte, hogy ezen a napon már nem adnak ki több vízumot. A végén mégis sikerült hozzájutnom, és végre ott voltam Nyugat-

Európában. Az első sokkot a repülőtéri mosdókban éltem meg. Fogalmam sem volt, hogyan kell a vizet megereszteni. A második sokk akkor ért, amikor egy fiatal holland megkérdezte, veszélyesek vagyunk-e, elvégre Kelet-Európából jövünk. A fogalmazás ismerősnek tetszett.

Egy francia barátom beszélgetés közben azt mondta: irigyel, amiért odahaza van miért harcolnom, amiért új világot építhetünk, és megváltoztathatjuk az emberek gondolkodását. Nos, a legtöbb román, akivel együtt utaztam, többé nem tért vissza az országba. Sajnos nem voltak képesek úgy lelkesedni, mint az említett francia barátom.

A helyzet úgy fest, hogy az emberek gondolkodásának megváltoztatása hosszú és fájdalmas folyamat. A románok többsége szerencsére integrálódni akar az Európai Unióba. A legtöbbjük számára Európa jómódot, technológiai és gazdasági haladást jelent, úgy, ahogy nekem is ilyesmit jelentett a szomszéd csomagjából való rágógumi. A legfontosabb azonban talán az, hogy ez az Európába való kíváncsiság valójában az önismeret utáni vágyódás.

Hiszem-e, hogy van összefüggés az Európához való viszony és a színház között? Természetesen van. Véleményem szerint az európai integráció szemszögéből a kultúra még fontosabb tényező, mint a gazdaság. Tudom, hogy naivnak néznek majd, vagy azt vetik a szememre, hogy a gazdasághoz mit sem konyítok. Én azonban hiábavaló kísérletnek érzem, hogy egy gazdasági struktúrát, bármily sikeresnek bizonyult, át akarjanak ültetni, anélkül, hogy megértenék a keleti kultúrát, anélkül, hogy tudnák, mennyire megváltoztak és szétestek az erkölcsi értékek, anélkül, hogy sejtenék, mekkora a nosztalgia a kommunizmus ideje iránt, és hogy milyen kockázatosnak érzik az emberek a közös piacot. A színház, mint minden más művészeti forma, lehetővé teszi a két világ közötti kölcsönös megértést; módot adhat rá, hogy kibontakoztassuk a közös emlékeket és vonatkozásokat

Hamarosan ismét sort kell állnom, hogy vízumot kapjak a Bonni Biennáléra, amelyre a színdarabom ottani előadása alkalmából meghívtak. A darab a román fiatalok álmairól szól. Csak azt remélem, hogy mialatt sorban állok, ismét felbukkan a kék bálna, és ezúttal azt mondja majd a halacskáknak: „Maradj a közelben, hamarosan mégis elnyellek.”

ANDREA VALEAN

VADKELETI TÖRTÉNETEK

Goran Stefanovski vagyok. Élettörténetem néhány mondatban a következő. Az akkor még a Jugoszláv Szövetségi Köztársasághoz tartozó Macedóniában születtem. Apám színházi rendező volt, anyám színésznő. Negyvenéves koromig Skopjében éltem mint drámaíró és színháztudományi docens. Angol nőt vettem feleségül. Patnek és nekem két gyermekünk született, és boldogok voltunk. Jó történet volt a miénk.

1991-ben kezdődtek a jugoszláv polgárháborúk. Pat úgy határozott, hogy a Balkán jövője nem lehet a gyermekeink jövője. Angliába költöztek, én pedig ingáztam Skopje és Macedónia, illetve Canterbury között. Skopjében és Macedóniában volt a biztos múltam és a tágabb családom; Canterburyben, ahol a szűkebb családom élt, bizonytalan jövő várt rám. Két történelem között kezdtem élni. „Elvesztettük a történelmünket” - mondtam Patnek. „Nem - felelte ő -, a történelem vesztett el bennünket.”

Amikor Angliába érkeztem, és Szarajevó égett, találkoztam egy jó szándékú producernővel, aki pénzt akart csinálni a történetemből, és ezt nem is titkolta. „Goran, most piaci értéked van - mondta. - De ez csak fél évig tart. Sietned kell.”

A fél év letelt, nem tettem gazdaggá a producernőmet. Ma azzal töltöm napjaimat, hogy mint ember és mint művész összefüggésbe hozzam a két elbeszélésszálamat. Türelmesen próbálok magyarázni skopjei barátainak és rokonaimnak, hogy nem örökre hagytam el

őket, és nem is élek fényűző életet az annyit dicsért Nyugaton. Türelmesen próbálok elmagyarázni az angoloknak, hogy nem vagyok részvétért kolduló menekült drámaíró, aki poszttraumatikus stressz-szindrómában szenved. Egyik oldalt sem sikerül igazán meg-győzőm. Mindkettőnek világos elképzelése van róla, hogy milyen-nek kell lennem.

Most hát Canterburyben élek, egy giccsesen festői, a turisták által szívesen látogatott kisvárosban, amelynek katedrálisja is van. A főutcán van egy comics-bolt, amely amerikai szórakoztatási cikkeket árul. A kirakatban egy életnagyságú kartonpapír figura áll, a *Babilon 5.* című közkedvelt televíziós science fiction-sorozatból. A lénynek, akit ábrázol, nagy, glóriászerű kinövése van a feje körül. Ismerem a színésznőt, aki ezt a szerepet játssza. Jó barátok vagyunk. Mira Furlannak hívják. Egyike volt a korábbi Jugoszlávia legjobb színházi, film- és televíziós színésznőinek. Ő volt a mi drámánk főszereplője, közös történetünk hősnője. Most „alien” lett belőle. Eggyé vált Kelet-Európa sztereotípiájával. Exhősnő a virtuális valóságban, aki kívül áll a saját történelmén és a saját földrajzán.

Már hallom a posztmodern sorokból az ásitást. „Történelem, kontinuitás, sors, élet, halál. Csak tudnánk, miért vagytok ti, kelet-európaiak olyan mélabúsak, patetikusak és paranoidok? Miért nem vagy-tok kicsit jobb kedvűek? Ébredjete már fel! A világ posztmodern játék.” Na igen, talán valóban az. Vagy talán azzá lehetne. Ha ugyan nem premodern tömegsír.

Minden történet elbeszélés. Jelentés. Eseménysorozat. Megmondja, kik vagyunk, kik voltunk, kikké lehetnének. A történet interpretáció, akár az identitás, amely szintén történet - tudniillik maguktól értetődő dolgok folyamatos tárgyalása és újratárgyalása. Mint a színház.

Hadd fűzzek néhány személyes megjegyzést ahhoz: miben látom én a különbségeket Kelet- és Nyugat-Európa alaptörténete, a két őselbeszélés között. Ezek az elbeszélések teremtik meg azt a társadalmi kontextust és azt az intellektuális diskurzust, amelyben a művész működik. Ők a társadalom és a kultúra centrifugális erői. A művész vagy használja őket, vagy sem, de a kontextus akkor is ott van. Mint a nehézségi erő.

Enz ezt a két, olyannyira eltérő eredeti elbeszélést a maga legrútább, leevleárisabb formáiban akarom mevizsgálani. Nevezük a keleti

világot „Bizáncnak”. Zárt, vertikális társadalom; patriarchális, macho, vidékies. Csak egyetlen élen álló figura tudja, miről van szó. A társadalom tagjai szorosan kapcsolódnak egymáshoz, soha senki nincs egyedül, de soha senkit nem is hagyunk békén. A társadalmi állás szilárdan rögzített, mindenkinek bece- vagy gúnyneve van. A múltadat, a jövődet és a jelenedet ismertnek tételezik. Nincs demokrácia, nincs tolerancia, nincs hely a homoszexuálisok és a nők számára. Az egyéni fejlődésnek gyilkos ára van. Ez a világ az etnikai fundamentalizmus világa. Az egyik oldalon a testvérek, örök ölelés-ben összeforrv, a másikon az árulók és a kívülállók. Ez az elbeszélés fekete-fehér, és csak a kollektív törzsi témákkal foglalkozik. Erre mindenekelőtt egy nagyszabású nemzeti színház alkalmas; a nagyjeleneteivel, az operaszerű lezárolásaival. A kelet-európai elbeszélés olyan történet, amely csak egyetlen várról és egyetlen kulcsról szól.

E világhoz képest a másik végleten Donald kacsa áll. Donald nagyvárosias, gyors, globális, fogyasztási irányultságú, posztindusztriális világban él. Nincs se anyja, se apja, se felesége, se gyerekei. Három unokaöccséről gondoskodik - csak az Isten tudja, kinek a gyerekei. Időnként találkozik a barátnőjével, de utána saját autóján ki-ki visszamegy a saját házába. Donald kacsa nem tartozik semmilyen nagyobb összefüggésbe. Ő a par excellence individuum, aki magányosan keresi a boldogságot. Olyan, mint cowboy a kocsmában, ahol az a fő kérdés, hogy ki rántja elő gyorsabban a pisztolyt. Donald kacsa elbeszélésének nincs se földrajza, se történetírása. Szétszórt, darabokra hasadt, töredékes. Donald kacsa a politikai sterilitás és a metafizikai csod bástyája.

Kelet-Európa az elmúlt tíz év során megélte Donald kacsa fel-lépését Bizáncban. Fennhéjázón, peckes léptekkel vonul ide-oda, és magával hozta a saját világmodelljét. Ennek a modellnek semmi köze a nyugat-európai szociáldemokráciához. Egyfajta cowboy-kapitalizmus, füstölő coltokkal. Vagy talán csak itt válik ilyené, amikor földet ér a mi területünkön.

De mi különböztette meg az exjugoszláv történelmet a maga bizánci kliséjétől? Melyek voltak különleges ismertetőjeleink? A hatvanas években, amikor fiatalok voltunk, éppúgy hatottak ránk a saját népmeséink, mint Kafka és Sergeant Pepper Lonely Heart Club Bandie. Korlátozás nélkül utazhattunk külföldre. Fövítt nőttünk fel

a Belgrádi Nemzetközi Színházi Fesztivállal - a BITEF-fel. 1968-ban már vendégszerepelt nálunk a Living Theatre, akkor, amikor New Yorkon kívül még alig ismerte őket valaki. Grotowski, Brook, Bob Wilson közismert nevek voltak Jugoszláviában. Középről láttuk őket. Azt hittük, mi küldjük őket Nyugatra; azt hittük, először nálunk mutatják meg, mit tudnak, és csak utána, a mi jóváhagyásunkkal lépnek fel vele másutt. Felfuvalkodottak voltunk, és nagyon pökhendiek. Talán éppen ezért várt ilyen szégyenletes és erőszakos vég az egykor példászerű Jugoszláviára. Mert Belgrád igazából soha nem tette magáévá saját BITEF-jének újdonságait. Figyelmesen megszemlélte őket, de nagyon keveset vett át. A proeurópai zománc alatt érintetlen maradt a bizánci elbeszélés.

Milyen volt hát exhazám ábrázolóművészeinek elvesztett története? 1990-ben a zágrábi Eurokaz Színházi Fesztivál elhatározta, hogy láttelepet mutat be a jugoszláv színházművészet történetéről. A fesztiválon belül ülésezett az Informal Theatre Meeting (IETM). Ezalatt fiatal jugoszláv rendezők egy merőben új nemzedékét mutatták be a szabad nyugati producereknek. Dragan Živadinov. Vito

talán - nem kerül sor a háborúra, amely ezt a történetet is eltörölte.

Es most, miután annyi vér folyt el, ismét felvetődik a kérdés: „Hol van Kelet?” Hja, volt idő, amikor a Kelet (legalábbis az a sarka, amelyik az enyém) így kiáltott: „Itt vagyunk!” A Nyugat pedig így válaszolt: „Nem látunk benneteket. Nem ott vagytok, ahol számítunk a megjelenésekre. Legyetek végre másutt, hogy láthassunk benneteket.”

De most mindez már történelem. Ami történt, megtörtént. És tudom én, *amigos*, hogy nem akartatok megbántani. Mindez merőben üzleti célokat szolgált.

A kelet-európai színház a politikai forrongás gőzfazekában párolódik. Kelet-Európa színjátszó művészeinek régimódi és magányos házi feladatokat kell megoldaniuk: meg kell találniuk a hangjukat, emlékezniük kell a saját nevükre, vissza kell szerezniük magabiztosságukat, vissza kell foglalniuk a maguk terét. Ki kell hogy érdemeljék a maguk történeteit, és el kell őket sajátítaniuk - függetlenül attól, hogy ki mire tartja ezeket a történeteket.

GORAN STEFANOVSKI

Biljana Szbljanović: Családi történetek

Taufer, Haris Pasović, Branko Brezovec volt a nevük. Ezek az emberek minden aggály nélkül beszélték el a maguk történetét, éppúgy, mint a többiek, a valamivel idősebb rendezők, Slobodan Unkovski, Ljubiša Ristić, Dušan Jovanović... A mi korunk, a mi országunk, a mi összefüggésrendszerünk története volt ez; kollázs, tragikomikus elbeszélés egy világról, amely két hatalmas politikai malomkö között őrlik. De a történet nem talált vevőkre. A nyugati producerek szerint nehéz volt követni, még nehezebb besorolni. Azt mondták, a történetek nem érik el a nyugati elvárások horizontját.

Így hát a történet - elbeszélőivel együtt - egek harmincadjára jutott. Egyesekből politikai ideológus, másokból kultuszminiszter lett. Valamennyit felszippantotta östörténeteik huzata. A nyugati producerek (és itt nemcsak a színház, hanem a politika producereire is utalok) talán megkísérelhették volna, hogy létrehozzák a kontextust, hogy ők alkalmazzák várakozásaikat a történethez, és ne megfordítva. Ha felismerték és támogatták volna ezt a történetet, akkor talán - persze csak

AZIMPÉRIUM NYUGALMA

Ha az elmúlt tíz évben - a berlini fal leomlásától számítva - valamit felismertem, az az, hogy a társadalmi elkötelezettséggel egyelőre semmire sem megyünk. Ma nincs alap a komoly beszélgetéshez. Körülöttünk akkora a káosz, hogy azt sem hallani, ami elhangzik. A szavak ma csak arra valók, hogy propagandát üzzenek, és szenvedélyeket szítsanak. Érvekre senki sem gondol. Nézzük csak meg a politikusainkat. Beszédeiket mások írják; nem tudjuk, mire gondolnak, és hogyan gondolkodnak. Ilyen légkörben nehéz bárkitől egyetlen személyhez szóló mondatot is várni.

Mindebben a szabad demokrácia elterjedése és a Kelet villámszerű önfelszámolása után mai Nyugatunk és mai Keletünk között legfőbb csak fokozati a különbség. A nemzetközi politikában, de az emberek közötti kapcsolatokban, így a színházi fesztiválokon is csak az a fontos, hogy a résztvevők előállítsák a legfontosabb művi emó-

KÜLÖNSZÁM

ciókat: álcáznunk kell magunkat, szelídnek és toleránsnak, rokon-szenvesnek, kellemesnek és kedvesnek kell lennünk, és semmiképpen sem merevnek és komolynak. Mindezt abszolút szigorral hajtják végre, és azokat, akik az új szabályokra nincsenek tekintettel, óhatatlanul szankciókkal sújtják.

A boldogtalan Jugoszlávia tegnapelőttig, a hidegháború idején, hídvolt az Európát megosztó szakadék fölött. A művészet, az esztétika vagy a filozófia nyelvére lefordítva ez annyit jelent, hogy mindkét fél követeléseit egyidejűleg elfogadtuk és el is utasítottuk. Túl későn fogtuk fel, milyen mámorító pozíció ez: az ember - Carl Schmitt szavaival megbűvölten mozog a szakadék peremén, és közben tisztán láthatja mindkét felet. De ezt nem is foghattuk fel, mivel ez a szerep - amelyet még Thomas Woodrow Wilson és az általa képviselt nagyhatalmak osztottak ránk - minden tekintetben meghaladta erőnket és képességeinket.

A berlini fal leomlása után ugyanezek a hatalmak, néhány más országgal közösen, szétszerelték a fölöslegessé vált Jugoszláviát. Ezenközben éppen nem kesztyűs kézzel jártak el: úgy viselkedtek, mint elefántok a porcelánboltban. Képviselőik tíz éven át főleg azzal voltak elfoglalva, hogy whiskyt igyanak a mi egyik képviselőnkkel - köztudott, hogy melyikkel -, és az egyetlen, ezalatt elért eredmény az volt, hogy a kör alakú berlini betonfal virtuális fallá alakult, és pár száz kilométerrel keletebbre tolódot. Őszintén remélem, hogy ez a folyamat felgyorsul, és szenvedésünk legalább megrövidül. A tízéves közös whiskyvedelés vége ígéretes ebből a szempontból, mert talán olyasmint jelent, mint a híres mondat, amelyet Kennedy Berlin lakóihoz intézett. Remélhetőleg erre nem kell újabb harminc év, és remélhetőleg ez egyszer a macskajaj azt is sújtja, aki részt vett az ivászatban, és nem csak a többiek. Ez valóban szép példája lenne az igazság érvényesülésének.

Másfelől valaminek a falon belül is történnie kell. Már a római császároknak is gondjuk volt rá, hogy a peremvidékek ne éhezzenek, mert ez volt a biztosíték az egész impérium nyugalma. Hogy még Jugoszláviát, a legbeteggebb páciens is kizárják, nyilvánvalóvá teszi, hogy az európai közösség elsáncolja magát. (Ha ma egy jugoszláv Olaszországba akar utazni, a belgrádi olasz követség még az utazáshoz szánt bankjegyekről is fotokópiát kér, hogy az aranyimpérium határán össze lehessen hasonlítani a pénzek számozását.) Es mialatt e közösség lakói saját életszínvonaluk árnyalataival vannak elfoglalva, az ember már az első határnál beleütközik az emberi élet elemi fenyegetettségébe, és az alapvető emberi jogok, így a szabad helyváltoztatás jogának a semmibe vételébe.

Jóllehet a nyugati társadalom az igazságtalanságok kvintesszeneciája, még mindig a legjobb társadalom, amelyet civilizációnk létrehozott, mert benne a legtöbb ember - ha ilyesmit ki szabad mondani - boldogan él. Ha azonban a közvetlen szomszédság éretlen társadalmairól van szó, felelőtlenség azon az alapon reagálni: beavatkozunk, ha érdekeinket veszélyeztetve látjuk; barátságosan ledobjuk a bombáinkat, és utána, ha önző érdekeink így kívánják, visszavonulunk, mintha mi sem történt volna. A részleges beavatkozás mint a felelősségteljes cselekvés példája elfogadhatatlan.

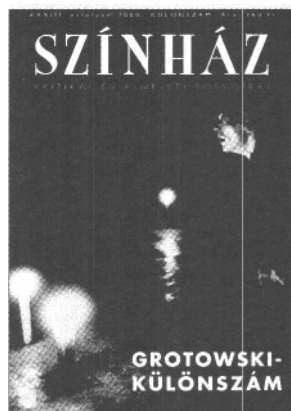
Jugoszlávia, e hajdan nagy európai ország széthullása után eltűnt az ország egységes kulturális tere is, amely minden érintettre pozitív kölcsönös hatásokat gyakorolt. A színházban ez világosan kifejeződött. Az ország szétesése helyi és általános xenofóbiát váltott ki, és az eredmény: a mindent átható provincializálódás nagyon hamar megnyilvánult. Most, tíz évvel később a színház a legtöbb egykori jugoszláv köztársaságban romokban hever. Egyes vidékeken egyáltalán nem működik színház, és ha mégis, akkor jobb volna nélküle.

A BITEF, a Belgrádi Nemzetközi Színházi Fesztivál, amelynek az igazgatója vagyok, az embargó és a pénzhiány miatt stagnál, és csak a neve meg világszerte megtalálható barátainak segítőkészsége tartja életben. Igaz, mindent megnehezít a holt nap megtervezésének képtelensége, mégis e tájék kevés sikeres intézményének egyikéről van szó; talán éppen azért, mert soha nem kapaszkodott a lokális érdekübe és a hagyományosba.

Egyes embereknek a jövőben is naivaknak és örülteknek kell maradniuk, hogy mások okosan, sőt bölcsen kormányozhassanak.

NENAD PROKIC

Fordította: Szántó Judit

A SZÍNHÁZ történetének során először jelentetett meg tematikus különszámot, amelyben a XX. század egyik legjelentősebb színházújtója, „a nagy mágus”. Jerzy Grotowski munkásságáról igyekeztünk sokoldalú képet adni.

A számban eddig magyarul még nem publikált Grotowski-tanulmányok, levelek, dokumentumok mellett a neves amerikai színházteoretikus, Richard Schechner alapműnek szerkesztője, elemzője és fordítója, mint az olyan rendezők írásai

(Eugenio Barba, Ruszt József és Halász Péter), akikre nagy hatással volt a lengyel színházalkotó.

A különszám kapható az Írók Könyvesboltjában, az Atlantisz és az Osiris Könyvesboltban, a Fókusz Könyvárúházbán és a szerkesztőségben (1126 Bp., Németvölgyi út 6.), ahol egyébként régebbi SZÍNHÁZ-számok is kedvező áron megvásárolhatók.

Szeretnénk Önt is olvasóink táborában üdvözölni, egy viszonylag szűk, ám rangos szellemi kör tagjai között.

Szerzőink, akikkel a lap olvasása révén megismerkedhet, a kortárs irodalom, publicisztika és grafika élvonalbeli képviselői.

Pénteken keresse az újságárusoknál, vagy fizessen elő az ÉS-re!

Előfizetési díj egy évre: 7894 Ft, fél évre: 4200 Ft, negyedévre: 2240 Ft

Megrendelem az ÉS-t.....pld.-ban.....időtartamra

Kérem: kizárólag részleges előfizetési csékket

Név:.....

Cím:.....

A megrendelő személyt költve küldje vissza címünkre
1089 Budapest, Rezső tér 15. Tel.: 303-9211, Fax: 303-9241

ELŐFIZETŐI FELHÍVÁS

Kellemetlen bejelentést kell tennünk: 2001. január elsejétől a lap példányonkénti ára 192 forint helyett 292 forintra nőtt. Az áremelés okairól ugyanazt mondhatjuk, mint eddig: papírárak, nyomdaköltségek, infláció. A szerkesztőség azonban mindent megtesz azért, hogy olvasóit megtartsa, sőt, hogy olvasótáborát növelje. Január 1-jétől változik az előfizetési díj is: egy évre 3000 forintért fizethetnek majd elő. Ezért olvasóink tizenkét számot, valamint egy különszámot kapnak, vagyis körülbelül tíz szám árért tizenhárom számhoz juthatnak hozzá.

Lapunk előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál és a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (LHI, 1900 Budapest, Orczy tér 1.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással az LHI 11991102-02102799-00000000 pénzforgalmi jelzőszámra, illetve a SZÍNHÁZ szerkesztőségében (1126 Budapest, Németvölgyi út 6. III. 2., telefon: 214-3770) személyesen, valamint telefonon vagy átutalással (10402166-21624669-00000000).